

Предраг Црнковић

ЖАНР КАО СПИНОВАЊЕ НА ИСТОКУ И НА ЗАПАДУ*

Жанровски филм у праведном друштву

„...у фићека се не би’ моґел уживиѿ ни мрѿав!...”¹
(Пипо Финк у Форсирању романа реке Дубравке Угрешић)

Зашто ми не можемо да снимимо уверљив криминалистички филм „на ић”? Можда зато што је смешно да се инспектор зове Радиша (или, пак, Винко), да није та „ић форма”² препрека „жанру” као таквом? Звуче ли, заиста, страна имена тако смешно на српском, ако им напред додамо – *инспектор*? Како то, да кад Американци или Енглези желе да прикажу, на пример, Французе или Италијане, довољно је да говоре енглески са „смешним нагласком” и то је то, а када на српском чујемо „чуј, Џоне, узми отиске!”, тај Џон се претвара у Клузоа прве класе? Није ли то оно одлучујуће деловање „ић-форме” која поништава сва правила жанра, и иначе сматраног типично англосаксонском појавом, па био то филм ноар (свеједно што су га измислили Французи!³), или готски црнхуморни британски филм, или, пак, американски детективно-полицијски филм с јурњавом аузима, или штогод већ?

* Овај текст је трејлер за књигу, иначе „сажета верзија” доктората под истим насловом, у припреми на енглеском језику на VU University (Vrije Universiteit) у Амстердаму, на катедри за компаративне уметности и медије; дисертација садржи следећа поглавља: Жанровски филм у земљама реалног социјализма; Филм као спиновање на Истоку и на Западу; Протестантски менталитет као основа вестерна; Зашто није могуће бити протестант у Источној Европи?; Теорија завере као катализатор у кримићу и као бумеранг; Спиновање а да се не види – биографски филм као сапунизација медија; Тајне службе и филм.

„Или да напишем реченицу 'Данас сам у *Блаш*у срео Перу', рекао је Пипо махнувши, инспириран проласком дотичног Пере, „цијели Загреб би размишљао о томе тко је Перо, а на крају би закључили да су Перо баш они сами. Кужиш. Ми ти имамо имао комплекс инфериорности. Ми смо ти провинцијалци!“⁴

То нам је хвала...!

То компулзивно, паланачко⁵ препознавање практично везује руке писцу сценарија или криминалистичког романа *код нас*. Кад би убица био неки врли инжењер, јавио би се савез инжењера да протестује „како то може, ми изградили домовину а приказују нас као злочинце, па је л' то фала за наш самопрегор и пожртвованост“, а да је не дај боже медицинска сестра угушила пацијента зарад неке своте новца, имали бисмо демонстрације неговатељица испред министарства здравља⁶. Ми негујемо на смрт болне, од јутра до мрака, па и ноћу, а овамо нас клевећу као убице, да не спомињемо како нас представљају, да простите, као лаке женске, као да ништа не радимо већ се само хватамо с лекарима! Па богаму, и ми имамо породице, а сада деца и мужеви треба то да читају о нама!

Недостатак убилачког кадра

У правом кримићу убица је по правилу – батлер. „А где ће бити батлера у нашем самоуправном социјализму?!“⁷ Па то је превазиђена форма људскога бивствовања, својствена искључиво отуђеном и неправедном друштву које ће ускоро збацити монархију и прећи на републиканско уређење. Осим тога у нашем уставу је годинама писало да је „на власти радничка класа“⁸, а ако је неко слуга у том срећном друштву, то су онда само директори, ти несрећни инокосни пословодни органи, јадна им мајка, под паском радничких савета тако да ич нису иникосни, а где ће директор смети да умори неког радника у социјализму с људским ликом? Даље, у британском се кримићу код баба Агате Кристи умлате само трули богаташи, а код нас таквих нема. Праведно је имовина расподељена после ослобођења, и то је што је. Осим тога, није ни здраво бити богаташ у друштву које се тако убрзано развија⁹.

Џек Трбосек би код нас могао убијати само по националној основи. Јер, богатства неког великог ионако нема, а да би друг Џек био покварен и зао по себи, не иде у здравој заједници која гради и

која се не одмара док траје обнова. Трбосек мора бити или револуционар или националиста, нема му друге. У оба случаја, он је предмет историје, то јест хегеловскога напретка, а не кримића¹⁰. Осим тога, у осиромашеној држави нема се ту ни шта украсти, нема толиког богатства због кога би сад требало неку натапацирану бабу угушити или чак секиром исећи. Јер је народна власт то разрешила већ крајем фискалне 1945.

„Хеј, Цоне, шта има?“

„Ништа Ричарде, ево турпијам нокте...“ Ето, не иде дијалог с саксонским именима на српском, па не иде. Или:

„Радојка, да се осигурамо код Дунав осигурања и реосигурања на полису животног осигурања ако те, овај, не дај боже, случајно згази трактор...?“

„Али, ми немамо трактор...“, одговара Радојка.

Осим тога, тада још код нас није била у моди та полиса животног осигурања¹¹, или, ако смо је имали, вредела је мање од штете коју би вам направила гасна пећ у викендици на Фрушкој Гори или у Истри¹².

Непознавање правног система и обичног живота основна је мана нашег кримића, и филмског и писаног. Сви би да имитирају приватног детектива Марлоуа, као и аутомобилске јурњаве у време док смо још имали јадне фиате 1300, популарне *шписишаће*. Наш милицајац нема тако лепу униформу као њујоршки плавац, не може потрчати, а да му шапка не спадне с главе¹³, више личи на лифтбоја из холивудских комедија. (Осим тога, судски филм као подврста жанра код нас не постоји јер ми – немамо пороту¹⁴. Гле, немају је ни Французи...)

Правни систем

Наш правни систем је готово потпуно преузет од француског¹⁵. Ми имамо истражног судију, као карику између инспектора и тужиоца. Истражни судија је наоружан – писаћом машином, а у бољем случају секретарицом, или секретаром који куца. Звук писаће машине одјекује небројеним француским криминалистичким филмовима. У нашим успелијим кримићима инспектор се јадан мучи да откуца личне податке приведеннога, док се папири између којих је индиго листају као погачице и бурек. Американац, иако у правилу увек добија љутиту наредбу свог шефа да има да преда извештај

first thing in the morning, никада то не стигне да учини, јер га заузме каква јурњава аутима или пуцњава. Застава, фабрика како муниције тако и аутомобила, не би могла подмирити потребе просечног америчког (филмског) детектива, док тек недавно, благодарећи Дискавери ченелу сазнајемо да већина америчких позорника у пензију оду, а да не испале метак на друму.

Породични живот чувара реда

Сваки амерички инспектор је један прасац. Разведен, нездраво се храни, једе пице и крофне и чоколадице, пије кафу на инфузију, купа се једном недељно, лоче алкохолна пића као риба, али – што тај воли сина, то је чудо невиђено. Татица би сина одвео на утакмицу, не фудбала наравно, већ неког бејзбола илити „америчког фудбала”¹⁶, кад оно: телефон зазвони: нови леш. А у нашем социјализму бити дете разведених родитеља исто је било као бити дете усташа/четника.¹⁷

„Куда идеш, тајо?”

„Да ловим банду, сине.”¹⁸

Увек сам се чуддио како то наши сценаристи (и писци домаћих детективских романа) нису укапирани да кримић мора бити наш, да би био добар. Како то да се познавање правног система и менталитет пробијају из британских, француских, италијанских криминалних филмова? Тако, на пример, телефонске говорнице у Британији су црвене, тамо адвокати и судије носе перике, постоји нека врста јавног рочишта да се одлучи иде ли се на суђење, права оптуженика су нешто, хм, мања него код Американаца, који се почесто бране са слободе, Британци пију пиво, топли кано чај, једу чипс са рибом умотаном у старе новине...; у француским се филмовима препознају телефонске говорнице – на жутој кутији слушалица лежи водоравно, полицајци не носе оружје, већ возе бицикл и стидљиви су као часне сестре осим кад не туку у станици, истражни судија се мучи с три примерка банкпост папира плус два индиго листа између, тамо пију зелене ликере, а за доручак умачу кифле намазане мармеладом у неки лавор без дршке препун беле кафе или чоколаде. Прежедеравају се кроасанима, за које Енглези (а доскора ни Југословени) нису ни чули. Енглези доручкују бубреге (!), сланину, клобасе и јајца у таквим количинама да је чудо како им не зафали кардиолога¹⁹; Американац лоче кафу, ждере крофне са чоколадним преливом и смрзнуте

пице, тешко је разликовати тужиоца са колтом од детектива, јер обојица су снажни, брзи и с великим овлашћењима, пуцају као да имају медаље у стрељаштву, а возе као шампиони у релију; италијански је инспектор љубитељ еспреса, меко куваног јајета и хлеба са сиром и маслацем, жена му изгледа као манекенка за *Вручи кај*, а кућна спремачица као порно звезда. Тај има деце за једно обданиште (што ванбрачне што брачне) и нема појма шта је пиштољ, јер за њега пуцају карабињери.

И сад, ко брани нашим сценаристима да напишу онако лепо и људски, да наш милицајац за доручак једе буреке и пије јогурт, и то никако ацидофилни, да једва плаћа бензин за свог голфа, да живи вероватно у таштином стану – иначе би засигурно био корумпиран – да има једном месечно вежбе у стрељани, те да три пута недељно тренира циу цицу? Само је у једном нашем филму буреку дата пристијна улога, али то није био кримић²⁰.

Психологија против акције

Кримић, онај европски, мора бити психолошки оријентисан не само због продукционих трошкова, већ и зато што америчка варијанта одражава „пионирски менталитет” тог континента²¹. А то значи: ослањање на себе, узимање правде у своје руке, преваленција обичаја у односу на писане норме, приватну иницијативу и у правди. Све оно што је правни систем САД следио све до 1970-их. О том добу је са носталгијом говорио Роналд Реган, који – иако је већ био председник – није могао да точак историје врати унатраг²².

Наш кримић би морао, макар теоријски, да одрази карактеристике нашег правног система – досадни разговор са истражним судијом, одсуство пороте, али и она неписана знања полицијског заната, која карактеришу једног источног Европљанина као што природно осећамо шта један амерички/британски/француски/италијански инспектор сме или не сме учинити у датој ситуацији²³. Уместо безнадежне имитације америчког модела, један сименоновски приступ би био пут ка решењу.

Информативни разговор

Док нисмо видели неврјоршке плавце, мислили смо да је информативни разговор типично социјалистичка појава, која показује тлачење појединца од стране такорећи тоталитарне државе²⁴. Инспектора Коломба сам дотле увек погрешно користио као аргумент против

феномена званог информативни разговор. Коломбо је, иначе, срећно ожењен, што је изузетак за америчке чуваре реда. Није познат податак да ли је имао деце, ако и јесте, она су већ била одрасла и јамачно су „корисни чланови друштвене заједнице”²⁵. Али, у време док се у нас крајем 1980-их расправљало о вредностима либералне демократије нико се није сетио да уочи како је јадни Коломбо за сваки случај морао потрошити пар ципела штрапацирајући од и до осумњиченог, те да је све случајеве решио а да ниједном човека није позвао на информативни разговор. Него све фино, понизно чак, љубазно, молим лепо ево вам и лимун, извињавам се много се извињавам, само још да приупитам ово... А онда, чек’ мало, само још ово... А код нас кад вам веле, „стани’ вамо, ја сам полиција, личну карту на преглед!”, ви се усерете од страха.

*The murderer is in this very room*²⁶

То би се тешко остварило у социјалистичкој земљи. Мали су станови. Осим тога, то се решава у станици милиције, а не по приватним кућама. Могло би то, али у неком замку, али где ће поштен човек да станује тамо, замак је одавно конфискован и претворен у какав музеј револуције или хотел. Уопште, злочин је – како показују и данашње историјске полемике – ствар историјског спектакла у овим крајевима, не породични спорт²⁷.

Познато је да француски инспектори млате. Ту не мислим на ове савремене матрикс производе са Жаном Реноом, већ на старије филмове, закључно са Аленом Делоном. Тај Делон, на пример, играјући у једном филму инспектора (иначе лик из стварног живота) види колегу који ухапшенога веже за радијатор да га млати, па му каже: „Не одобравам твоје поступке!”²⁸ И то је то. Добар момак. И сви пуше, тако да ако гледате видео касету или ди-ви-ди код куће, морате отворити прозор да проветрите.

Инспектор, топли оброк и регрес за годишњи одмор

Док Енглеz пије млако пиво и руча холестеролску бомбу од јаја на око, помфрита, бубрега и кобасице, Американац ће појести два децилитра сенфа са хот догом и попити конзерву пива (у тежим случајевима ће сипати бурбон у филтер кафу), док Француз може навратити у своју сталну кафану (власник га познаје и већ зна шта ће изнети на сто) на бутелјку вина и печено пиле, или гулаш од пу-

жева. Може и коленица на подварку. Италијан иде к љубавници на тестенине и вино.

Гастрономске муке и навике британских детектива често служе за комичке одушке, чак и код Хичкока²⁹. Када будем чуо да наш инспектор или неки агент једе онако шпиковано, па урољано, па динстано уз пола киле хлеба, знаћу да је пола проблема „источног кримића” решено.

Мотивација за злочин

Известан број кримића жели имати моралну поуку, а не само забавити. Британски нарочито, а и неки амерички одмах после Другог светског рата. То је далеки одјек рационализма. Злочин се објашњава физичком повредом мозга. И код Хичкока, тако, у филму *Сенка сумње*, социјална патологија ујка Чарлија (у тумачељу Џозефа Котена) објашњава се падом с бицикла (после га је „много болела глава и није био исти”). Британци који верују да припадник виших класа не може бити злочест у души (Агата Кристи спада у такве), већину злочина објашњавају траумама уз помоћ природних наука. Код нас је и сама помисао да би жеља за новцем могла бити мотив за злочин – срамотна. То се мора социјално објаснити. А када је реч о окрутностима, то се сматра немогућим. Када се то ипак догоди, у образложењу пресуде се може чак навести „како се то могло видети само у америчким филмовима”³⁰. Кримић тако може да постане и критика породице која занемарује децу („зарад материјалних вредности”). Инспектор је онда и социјални радник који уме очински да саветује. Док је код нас човек највеће богатство, на труломе је Западу највеће богатство – богатство од животног осигурања.

Појединац против система. Чудак убица

У америчком кримићу (и полицијском и приватно-детективском) може се догодити да усамљени трагалац за правдом среди и каквог градоначелника, сенатора – политичара дакле, иако је све почело с неком уплаканом фуфицом која тражи несталог мужа. Што би било да неки српски инспектор у филму раскринка, боже саклони, некаквог министра због тога што је овај паре склонио на рачун у иностранству? Чија је то странка, питали би се сви. Замишљајм наше новинаре како саслушавају приведеног редитеља, социологе и критичаре у некој панел дискусији. Верујем да би споменута стран-

ка хитно ангажовала другог редитеља да узврати ударац. Сви би се бавили питањем „ко је то?”

Британски инспектор ће много размишљати и уздисати. И много ће јести. Десетак породичних ручкова са тихом и саосећајном женом, много звоњаве на капијама енглеских кућа с вртovima (а нико не отвара), а онда ће се починилац исповедити и најчешће самоубити да се судија не би мучио.

Убиство као забава или друштвени проблем, ту дилему источни кримић није још решио.

Теорија завере

Постоји један жанр, зове се историјска фикција и травестија, и он не може без теорије завере. Ко је читао Пинчона, то већ зна, а није нико, дакле нико не зна. И није он сам: Флен О’Брајен, Песоа, Сервантес – сви они такође чекају на ред.

Најстарији пример теорије завере

Хамлет г-дина Шекспира (*Дон Кихот* је објављен две године касније, то јест први део његов). Теорију завере излаже дух Хамлетовог оца. То дело тумаче стотинама година и до сада су све довели у питање: да ли је Хамлет луд или се прави, има ли едиповски комплекс према мајци или је само обожава, воли ли Офелију или ју је само искористио, зашто није убио стрица кад је имао прилику, жели ли да се убије стварно, да ли је кукавица што на крају пушта да га убоду отрованим флоретом, а за мајку се не зна је ли волела девојка убицу или је волела сина Хамлета, да ли се покајала или није, за Полонија се не зна да ли је наместио Офелију Хамлету или није знао, можда му је Хамлет био симпатичан, а Офелија, да ли је била дроца или жртва околности, дакле, у ама баш све се сумња, само се верује на реч једном – духу. Рекао дух да му је брат сипао отров у ухо и – то је град Варадин.

У ствари, да нема тог аветињског саопштења, комад би трајао седам сати. Као у ТВ серији Коломбо, на почетку знамо убицу. Дух спасава Хамлета од оптужбе да је параноик (мада не и дијагнозе да је лудак опште праксе; осим тога, једно од првих тумачења и јесте да се он прави луд, не би ли тако стекао привилегију да каже оно што се не сме³¹).

И Дон Кихоте је опседнут теоријама завере, али је истовремено и наиван. Тако да га разни злуреди домаћини и зли намерници лако намагарче.

Данашњи дух времена – општеважећа политичка коректност – налаже да се свако ко држи до себе „огради” од веровања у теорију завере. То је не само параноја, мисли се, већ знак мањка интелигенције и синдром паланачког менталитета. Војин Димитријевић је тако у легендарном чланку у НИИ-у средином осамдесетих прошлог века у један од симптома стаљинизма навео, између осталог, коришћење синтагме „Није случајно” (*He случаино*), позивајући се на вокабулар стаљинистичких оптужница из тридесетих, повезујући тако стаљинизам и паланачки менталитет³².

А ипак, зар не почива сва модерна либерална жвака о „контроли власти”, о омбудсменима, о „транспарентности” управо на теорији завере, коју кује власт против Грађанина са великим Г? Теорија је завере само уобичајени опрез, али дигнут на политичку раван. Јесте, кад човек чује портуре у банци како разглабају светску политику па знају шта Путин мисли, када чује таксисте који знају шта наши политичари у *сивари* раде, огаде му се те теорије, па ипак... Када се тај исти слуђени човек сети сопствених проблема на послу, кад помисли где му је жена, с ким му се вуцара кћерка, дрогира ли му се син, има ли радиоактивности око његове викендице због нове фабрике лакова за дрво, хајде ти сад објасни да није то завера? Е, можда није завера светских сила и нафташа, али јесте некаква завера³³.

Сервантес је испрва глумио теорију завере и у реалном животу – измисливши да неки плагијатор жели да се окористи славом његовог несрећног витеза. По неким тумачењима је Сервантес лично написао „плагијат”, не би ли повећао продају Првог дела, и то је – сасвим постмодернистички – довело до тога да се на стварном тлу Шпаније појавио имитатор (од крви и меса) легендарног витеза. И тако је реална теорија завере, коју Сервантес није могао нити сањати, на крају крајева допринела слави његовог романа³⁴.

Кад имате теорију завере у историјској травестији, можете с ликовима радити шта год хоћете. Потрага за тајним рецептом за савршену бомбу (или најбољу шљивовицу, као у једном српском а холивудском филму³⁵), битка великих сила за налазишта ретке руде у некој африканској држави, а без које (руде) мобилних телефона, микроталасних рерни и сателита бити неће, тајно удружење европских премијера при чему сви потичу од енглеског Црног принца, мафија која у шаци држи америчког председника, клонови као генерални секретари комунистичких партија Источне Европе – ето једног списка из рукава. С таквим заплетом, писац може

све четири у вис; књига се сама пише, Тодор Живков, Тито и Џими Картер могу играти голф, а ви можете смислити да је ваш теча играо шах са Стаљином. Ту је на делу оно математичко правило – два се минуса потиру; једна невероватна идеја, као, на пример, нека од горе наведених теорија завере, даје плаузибилност другој немогућој идеји, као што је сусрет толиких историјских личности са измишљеним ликовима.

Теорија завере и масовни медији

Теорија завере се може користити и зато да би се прикрила нека друга – теорија завере. То се зове спиновање. Најбољи пример је убиство Кенедија. Нико ко себе сматра иоле бистрим човеком неће рећи да верује у Воренов извештај о атентату. Сви мисле да Ли Харви Освалд *није радио сам* или да његов метак (ако је уопште и пуцао) није убио америчког председника. Ко је крив? Хувер, мафија, тексашки нафташи који су фаворизовали Никсона, незадовољна војска, или сви заједно?³⁶ Постојале су и легенде да је Кенеди заправо преживео, те да је остатак живота провео у инвалидским колицима у нарочитом азилу за богате људе који желе да се склоне из јавности³⁷. На годишњицу тог атентата, почетком 1980-их, могли смо гледати гомилу телевизијских серија и филмова који су се бавили „позадином” догађаја у Даласу. Сви су ти радови били наводно „ревизионистички” и „храбри”, а најзабавнији је филм *Зима убија* из 1979, шепаватрестивија по роману Ричарда Кондона, у којем Џон Хјустон игра председниковог оца, маторог јарца и циника, а Џеф Бриџис сина наивчину. На први поглед, може се рећи да те серије и ти филмови носе храбру и нову поруку, штавише као да треба усклинати: ето примера како и лака забава може надмашити корумпиране историчаре и све у том стилу. Али, кад се боље размисли, шта смо ми заправо „сазнали” из тих урадака, а што већ и пре нисмо „знали”? Да је Воренов извештај преобиман и замумуљен? Да Освалд „није деловао сам”? Сва су ова дела, лака или тешка, амбициозна или непретенциозна свеједно, преносила само две поруке: 1) Едгар Џеј Хувер је носио женске гаће; 2) Кенеди је био женскарош.

На крају, потпуно природно следи и спинујућа теорија завере: неке баш одговара таква (само привидна) рашомонијада о том атентату, јер се тек онда умањују шансе да се дође до открића. Бављење тривијалним чињеницама – склоностима Е. Џ. Хувера или аферама председника – потпуно заклања суштину: једини светски лидер и

моћник који је имао снаге признати да смо сви смртни био је Џеј Еф Кеј³⁸. Али и Руси су ту изјаву о смртности схватили као страх.

(Никсон је, ето, био пун врлина у погледу сексуалног живота. Прави породични човек. Па шта? Технички гледано, Кенедију се може доказати да је био наркоман, физички неспособан за обављање председничке функције и да је као католик починио милион смртних грехова. Никсон је тек под старост постао зависник од седатива и алкохолу. Треба ли у том контексту спомињати узорни животни режим Хитлера, као контратежу прождрљивости Черчила, који цигару није вадио из уста?)

Исти се метод – обратите пажњу на реч „метод”, чиме се практикује резонување на начин теорије завере – исти се метод применио и на британској телевизији када су пред двадесетак и више година кренули „обрађивати” случај Џека Трбосека. И ту је требало спиновати, то јест забашурити једну легенду, популарну међу слободно мислећим људима, да је Трбосек у ствари дегенерик из краљевске породице. Трагова више нема, и ко зна хоће ли се икада сазнати пуна истина. Али, рашомонијада коју су Британци приредили има исти ефекат као и гомила америчких ТВ серија и филмова о атентату у Даласу: замутити ионако мутну воду, под маском „уметничког виђења”. Краљевска породица је света крава.

Џеј Еф Кеј и Бил Клинтон (крај после краја)

Речено је да је Џеф Еј Кеј био једини светски лидер који је имао храбрости да призна како смо сви смртни и у томе једнаки. Занимљиво је да се тај говор врло ретко или никада не цитира, док сви знају за лапсус у Берлину или неке друге познате изјаве. Зна се, уосталом, и ко је писао Кенедијеве говоре, зна се и аутор баш тог „смртног говора”; то је један од саветника, иначе данског порекла³⁹.

Између идеја које је Кенеди изговарао и начина на који је живео зјапи огроман јаз: без обзира на идеје „америчког Камелота”, он је огромну енергију трошио на контролисање јавности, јер иначе не би ни могао бити изабран. Највећа мана америчког политичког система је што се све свело на – спиновање. У преводу – на перманентно анкетирање јавности и медијско реаговање на те анкете, док се владање – или служење народу, како се то лепо каже – изгубило из вида. „Сви желимо да нешто променимо, али једном када заседнемо у фотељу, једино мислимо на то како да у њој останемо што дуже”, каже лик из филма *Недоказана кривица* Алана Џеја Пакуле⁴⁰.

Никсону се приговара политички неморал у кампањи и криминал у међупартијској борби, док је идејно био млитав. Али, колико је Кенеди уопште могао бити „у идејама” које је читао у својим говорима, када се толика енергија трошила на „показивање”, на крпљење рупа у браку који се распада, на прикривање здравствених проблема, на кокетирање са екипом око Френка Синатре?

Има један снимак младог Клинтона који се руковао с Кенедијем. Поглед пун дивљења. Очи су му испале. Али, Џеј Еф Кеј је „гледао целину”, он је гледао у Клинтона, али га није видео. Гледао је кроз њега. Био је то онај смешак за публику. Показивање. Кенеди заправо није био ту. И – Клинтон је то опазио. Могло се на његовом лицу приметити како је схватио да га председник не види. И оно дивљење је нестало с Клинтоновог лица. Разочарао се. Он је схватио да је ово само поза. И устукнуо, оборио је поглед, као да је био постиђен тоталним одсуством личног контакта, али – разумео је млади Клинтон то. Осим разочарања видело се и једно опраштање. И, дошао је на ред нови омладинац, па још један, и тако... Неки веле да је Клинтон баш тада одлучио да постане председник. У сваком случају, тада је могао видети шта је политика. Слика за медије, а други раде за тебе.

Колико су либерални новинари западног света после Другог светског рата – несвесно и не знајући – суделовали у теорији завере мистериозних богаташа? Је ли уопште било могуће у борби против параноје из Источног Блока сачувати макар илузију либерализма? Шта би било са Америком да није било мрачног периода макартизма? Зашто је чврста рука увек симпатичнија у народним масама и зашто је тако лако оклеветати либерала, и зашто је тако лако опрати се од чврсторукашких злодела?

Вера у теорије завере је психолошка алхемија, то је празноверица модерног света, то је надрилекарство свакодневице сиротих, али... али то лечи плацебо ефектом.

О кримићу, поново

На почетку романа *Бледа ватра*, у поеми коју ће касније „анализирати”, Набоков наводи силогизам – „смрт се догађа другима, ми нисмо други, према томе...” Смрт, тешка болест, смрт и болест блискога нам човека, све се то по правилу шапатам изговара, јер се људи плаше да би то иначе „призвали да се оствари”; то се догађа другима. Прва је реакција „не могу да верујем” и „ко би то очекивао”. Примитивнији ће намерно избегавати да спомену реч канцер

или штогод слично, па се у неким крајевима каже „она болес”. Све незгодне ствари, нежељена трудноћа, смрт, рак, све се то преименује. Мисле људи, ако прећуте и зажмуре, као да су добро забашурили. Као кад се Арнолд Шварценегер замаскира блатом да га Предатор не би приметио. Читање црне хронике се може објаснити – осим патолошком радозналошћу – и тиме што се читањем о туђој смрти потврђује да је читатељ на животу. Онај ко пише некрологе, заправо је сличан човеку који плеше на гробу свога опонента. Разметање похвалама покојнику може бити врхунац охолости, нарочито када смо са покојником били у омрази.

Тај аспект, припитомљавање страха од смрти (а и општег осећања бесмисла и дифузног страха пред „неразмрсивим клупком историје”⁴¹), био би један од кључева популарности кримића. Поред задовољавања глади за „пуком забавом и лаким штивом”, гледање сапуница даје гледаоцима осећај свемоћи, па и захваљујући изуму који се кличе даљински управљач⁴².

Дај леш, па после пиши шта ти је воља

На почетку бијаше Ријеч. То јест, на почетку кримића беше (најмање један) леш. После их може бити и више (и у правилу их има више), али они спадају у колатералну штету жанра.

Леш на гледаоце/читаоце делује исто онако окрепљујуће као читање читуља на пензионере. „Читам опело другога, дакле постојим!” гласи један цитат из наше књижевности⁴³. Детаљан опис повреда које је убијени задобио – па ако је још пропраћено смрадом кадавера што је почео да трули, или набрајање инсеката који гамижу по месту увиђаја – представљају прави лек за незадовољног конзумента што пати од чамотиње, сивица живота, ружне жене, досадне таште, непослушне деце, мањка новаца те вишка дугова. Али, ту је смрт, и она се догодила другоме, а куд ћете већу утеху на своју невољу од погледа на туђи мртвачки ковчег. Додуше, да је у том ковчегу ваш пребогати комшија, који је успео да прижени такво парче („као манекенка, бог те видео!”), било би још боље, али... Али, кад вас мрзи да предузмете нешто као у енглеском филму „Шок за систем” с Мајклом Кејном, е онда седите и читајте црне хронике, читуље и кримиће.

Леш окрепљује – јер то је смрт другога, а тиме и потврда да ми мрдамо. То је оно што нико неће признати док чита кримић већ ће радије напоменути да га занима лака литература, „опуштање и заплет и да жели да погоди ко је убица”, а у тежим случајевима читалац ће кре-

нути са одбраном жанровске књижевности као заправо високе; па није ли Станко Ласић теоријске књиге писао о кримићима?⁴⁴

Када се читалац тако облапорно информисао како су умлатили/отровали/упуцали/истранжирали покојника, онда следи први антиклимакс – нека смешна невоља по правилу досадног (али врло поузданог) иследника, који води најједноличнији могући живот. И ту наступа ред који ће победити онај првобитни хаос. Тај иследник је вечити лик, он иде из романа у роман, из епизоде у епизоду, и он – знају и гледоци иако драматургију студирали нису – он неће умрети. Поистовећујући се с њиме, читалац – привидно – побеђује Смрт. Гледајући преко рамена тог поузданог, доброхотног, вештог истражитеља, читалац је на сигурном, док Смрт коси све околу, и то по правилу антипатичне богаташе, тако да ту има чак и неке социјалне правде. (Има још тих антиклимакса; после сваког новог леша, појави се какав комични лик, трапађоза /помоћник/, или се инспектор опет мучи с лошим кувањем своје жене, и слично.)

Није ли то слатко – убијен је антипатични злотвор, при томе и богат, тако се понашао према ближњима својима да би деведест процената ликова имало мотив да га умлати, а и ви бисте га, признајте. И онда, када га већ нађу разбуцане главурде или с ножем који му је прирастао срцу, то је суперишка, нема гриже савести, нема сажаљења, не, све се одмах претвара у менталну игру типа „худанит”, и ретки су кримићи с моралним избором. А ако и постоји морални проблем, то, на пример, баба Агата решава тако што ће Поаро да зајмури, ако је починилац симпатичан и много се напатио⁴⁵.

Кримић је тако прихватљив и због тога што по правилу немамо зашто да се секирамо због умлаћених. У ствари, веома се ретко догађа да неки добрица и поштењак буде убијен. На тај начин, будући да читалац нема зашто да тугује и ни на памет му не пада да се идентификује са жртвом, све се одмах претвара у *лов на решење загонешке*. Смрт је добра другарица, јер она походи оне које и треба, а не нас. Докле год читамо кримић, ми смо на сигурном.

Истражитељ, као оличење *доброг момка*, е он нам је доступан за поистовећивање. Он неће мрети, а ни ми с њиме. Зло коси друге. Понављање обрасца и увек исти инспектор стварају ону исту илузију бесконачности (читај: бесмртности) коју еманирају сапунице и порњићи, на шта је указао Богдан Тирнанић⁴⁶.

Ако је уметнички оправдано, може и голотиња и злочин

Читаоце који гутају кримиће нико неће оптужити да су морбидни радозналци као оне што прво гледају црне хронике по новинама, а

заправо је реч о истом – завиривању у лабораторију форензичара, туђе тајне, прељубе у гледање мртваца пре сахране. Али, кримић даје изговор: све то иде у рок службе, и постоји неписани споразум између читаоца и писца. Писац вели: „...ја ћу вама испоручити најмање један леш, ево одмах почињемо с њим, извол’те молићу лепо, како је лепо изнакажен, зар не?! Ух, секира у глави, фантастично. Ма да ли је оно мозак на зиду?! Јесте, јесте... а црева да видите, прсте ћете полизати...!” То вели писац, а читаоцу очи од халапљивости испале. А онда и он вели писцу: „...океј, сад ти лепо пиши те детаљчиће које ћу ја ионако можда прескочити, сад ти слободно тупи о томе како је одевена ова како је одевена она, какве су тапете тамо, како онај инспектор воли да умаче парче хлеба у гулаш, дај ми неколико лажних сумњиваца, али знам ја за јадац, онај луди клошар, е тај никако не може бити убица, ма сигурно је поп, он је најмање сумњив, је л’ тако да сам погодио?!” А писац се само смешка. „Добићете и мало секса уз то...” читалац је у екстази. „Ух, то, царе, то... Али немој да убица буде она згодна удовица на трећем спрату, грехота је...!”

И богати се сахрањују

Свако разрешење кримића, утеха је обичном радном човеку, грађанину, који зна да наука за његовог живота неће решити ниједно од великих питања – величина свемира, проналазак лека против рака итд. – као што ни историја, што се вечито креће унапред, ни пет пара не даје за просечне судбине које у социјалистичким станчићима, у кухињицама, за столом покривеном мушкетом, дању слушају вести на радију о економским и природним катастрофама, а увече се преселе у ону једину собу да би на телевизији гледали, некад фестивале забавне музике, а данас ријалитије. Отуд тако слаб успех логике на ум становника бивших социјалистичких земаља, на шта је указао Збигњев Бжежински⁴⁷.

Правда заправо и није толико честа у „реалном свету”: да нема срећних завршетака у кримићима (и сапуницама), шта би обичан човек радио? Тај феномен је обрадио Михаел Ханеке у филму *Чудне игре* и објаснио га у једном документарном филму⁴⁸. Обичан човек верује у пословице као што су „не може шут с рогатим”, „учи школу да не би копао”, воли изреке типа „не знаш ти сине ко стоји иза тога”, „Боже мили како раја цвили” и слично. Реалан је свет пун изненадних и (незаслужених) смрти и патњи, неправди и бесмислица. Кримић нуди једну нереалну загонетку, јер ваљда само се такве

ваљда могу разрешити. Осим тога, премудри филозофи нас уче да одговоре ионако нећемо наћи већ да „треба да постављамо питања” (и они то чине као да су завршили течај мудријашења на Тибету).

Читалац кримића се братими с истражитељем, куд он ту и читалац. Једно сазнање које је изван оквира самог дела, једно жанровско сазнање – неизречено, јавна тајна – да истражитељ не сме да погине, служи читаоцу као панцирка у свим невољама које ће с тим истражитељем прегурати. Чекајте, није ли ово и свест о приповедању као таквом? Па, јесте. И, не значи ли то да је читалац један пост-модерниста а да тога није ни свестан? Па, значи.

¹ *Форсирање романа реке*, Дубравка Угрешић, Аугуст Цесарец, 1988. стр. 88.

² Не треба је бркати са немачким изразом *Ich-Form*, што у вокабулару књижевних критичара означава приповест у Првом лицу „чиме се ствара осећај стварности и личног искуства аутора [...] не искључујући аутобиографске елементе.” Видети у: *Die Ich-Form und ihre Funktion in Thomas Manns „Doktor Faustus” und in der deutschen Literatur der Gegenwart*, Henning, Tübingen 1966, стр. 59. (Овде треба напоменути да је прво лице веома присутан начин нарације у романима о приватним детективима, али о томе ћемо на другом месту.)

³ У књизи *American Film Noir – Global Influences*, Oklahoma University Press 2002, у уводном поглављу, аутори Миша Недељковић и Мома Мартиновић наводе филм *Спиралне стубе* Роберта Сјодмака из 1946. као родоначелничко дело америчког црног филма, раздвајајући карактеристике француских радова елегантним поређењем са Сименоном: амерички ноар је детектив који пије и млати, француски је детектив чика с лулом који жмирка. Овде треба видети и *Film Noir, Naremore*, Indiana University Press 2006, који вели: Французи су измислили термин, а сав њихов филм до Филипа Де Броке био је ноар. Ја бих додао да је иронија у томе што је амерички редитељ Жил Дасен, након што га је Меркарти ставио на црну листу, емигрирао у Француску, где се оженио Мелином Меркури и тамо обновио ноар филмове у колору.

⁴ *Форсирање романа реке*, Угрешић, Аугуст Цесарец, 1988 стр. 88 – 89.

⁵ *Философија њаланке*, Константиновић, часопис *Трећи програм*, свеска 2, 1969. Радомир Константиновић говори о рендгенском издајству језика када говори „мали човек”: „он не сме да алудира, јер свака алузија одмах сумњичи све у паланци; никада се ништа не сме оставити неопричано и анонимно; а тада се бира име немоћног, онога кога сви и свако могу да ћерају, јер ко неће да се ћера, њега највише ћерају...” стр. 145. Важно је напоменути да је ова теза касније инспирисала познатог песника М. Бећковића да напише једну популарну поему.

⁶ У тренутку писања научног рада, писац ових редова није ни сањао да ће на Њуз.нет-у прочитати вест о мирном протесту медицинских сестара које се буне што их у једној сапуници на Пинку приказују као лаке женске што очас посла ступају у сексуалне односе са примаријусима. Исто се поновило и новембра прошле године, само су се тада буниле стјуардесе поводом представе *Боинџ-Боинџ* у Звездара Театру.

⁷ Едвард Кардељ – записник са седнице Владе ДФ Југославије од 9. марта 1945. Кардељ се, као потпредседник, дотакао многих горућих економских питања (Архив Музеја Југославије). Седамдесетих година прошлог века, међутим, када су многи припадници *више класе* у кућама запослили собарице (у прописним униформама као у Буњуеловом филму *Дискретни шарм буржоазије*), мотив крволочне француске собарице је постао плаузибилан, али су се у нашој безазленој реалсоцијалистичкој стварности те девојке и жене задовољавале крађама сребрине, партизанског ордења и новца.

⁸ *Устави СФРЈ*, Службени гласник, 1974; примерци се чувају у Музеју Југославије.

⁹ Ово је потврђено у транзиционом периоду. Јесте да су се појавили многи неизмерно богати људи, али њихова је судбина као у једној латиноамеричкој сапуници *И богатији плачу*. Сиромаси се дотле теше људским вредностима и јефтинијим артиклима широке потрошње у старој Југославији. Видети у: *Кока-кола, социјализам – американизација југословенске популарне културе 1960-их*, Вучетић, Службени Гласник, 2013.

¹⁰ Судбине старијих учесника НОБ-а у транзиционим земљама потврђују ову смелу тезу: Јово Капичић, Јосип Манолић, Јосип Бољковац, као и постхумне оптужбе против Добривоја Видића. (Архиви следећих новина и агенција: ТАНЈУГ, Вечерњи лист /Зареб/, Политика, Побједа /Подгорица/)

¹¹ Штавише, рекламе на хрватском – полица животног осигурања – биле су средином 1970-их предмет исмејавања на књижевним вечерима Моме Капора и Бране Петровића, што је – на иницијативу Душана Драгосавца – осуђено као српски национализам. (Трешор РТС-а је емитовао сачувани снимак емисије „Актуелни разговори”: Душан Митевић је угостио следеће политичаре: Јуре Билић, Франце Попит, Тихомир Влашкалић и Стеван Дорњски: оштро су напали Капора и Петровића.)

¹² Немогућност да Срби добију надокнаду за своје куће у Ровињу, на Вису и уопште на хрватском приморју, показује да ни касније у овим крајевима осигурање имовине и лица није, да тако кажемо, *заживело*, то јест постала популарна појава. (Архив РТС-а.)

¹³ То је највећа слабост филма *Млад и здрав као ружа*, Јована Јовановића из 1971. Лик кога тумачи Драган Николић аутомобилом гази једног милицајца, а гледаоци нису ни приметили трагику већ трапавост у паду милицајчеве шапке. То је засенило чак и голотињу Марије Баксе. (Видети: архива НИИ-а, два текста Богдана Тирнанића о југословенском црном таласу, као и књигу *Црни шалас*, Тирнанић, Филмски центар Србије, 2008 /одељак о Ј. Јовановићу/.)

¹⁴ У ТВ драми *Свињски отац* Александра Поповића, један од сведока (у тумачењу Боре Тодоровића) за говорницом у судници захтева висину казне. М. Влајчић у редовној ТВ критици пише – „Дирљиво је ауторово непознавање живота: сведоку је дао улогу тужиоца!” (Архив Политике)

¹⁵ *French Film Noir*, Buss, Marion Boyars Publishers Ltd, 2001, стр. 167.

¹⁶ Књига која се између осталог бави и парадоксом да Американци фудбал зову „сокер” (чарапани), док Европљанима није пало на памет да „амерички фудбал” прозову „хелан-

ке”: *Offside: Soccer and American Exceptionalism*, Markovits and Hellerman, Princeton University Press, 2001, а помињање хеланки на стр. 173.

¹⁷ У ТВ серији *Полицајац са Пејловог брда*, учињен је помак само у томе што је инспектор у тумачењу Љубише Самарџића – разведен, чиме је први пут у историји југословенске телевизије скинута фама са деце разведених родитеља. (У нашим војним одсецима и даље се у карактеристикама војника разведено стање родитеља наводи у анамнези одмах уз ставке: наркос и Београђанин.) Али, у свему осталом, серија је смешна копија америчког модела: Љубишин шеф – у тумачењу Николе Милића – носи лептир машину и разговара са цвећем у својој канцеларији, а заплет је без икакве везе са тешкоћама у реализацији Дугорочног програма економске стабилизације.

¹⁸ Из књиге снимања за филм *Тишо и ја* (1992), у режији Г. Марковића.

¹⁹ Урсула Андрес је, коментаришући животне навике Британаца, рекла да је то „...једина земља на свету у којој је исхрана опаснија од секса”; циљајући на то да просечан Британац има више шанси да умре од срчаног удара него од сиде. (Архива листа Фигаро)

²⁰ Реч је о филму *Нешишо између* (1983) Срђана Карановића. Бурек ту једу доктори.

²¹ *History of Ohio, Rise and Progress of an American State I-II*, Randal and Ryan, Century History Company, 1912. Ово двотомно дело пружа узбудљив увид у психолошки склоп типичног америчког пионира.

²² У интервјуу *Лос Анђелес Тајмс*, а поводом краја другог мандата, Реган је рекао: „Оно што није покварено не треба поправљати! [...] У моје време није било сувишне папирологије. Није вам била потребна возачка дозвола да возите ауто: било је довољно да вас отац прописно научи саобраћајним правилима и шта да радите за воланом...” (Интервју је пренео Јуриј Густинчић, дописник *Полишке*.)

²³ Сасвим у складу са теоријама Плеханова и Чернишевског. Видети: Борис Зихерл, *Коме смећа Чернишевски*, ИП Култура, 1950. стр. 67 – 111.

²⁴ Серија *Њујоршки џлавци* од 2003. користи се у наставном програму Средње школе унутрашњих послова у Сремској Каменици.

²⁵ У ствари, Коломбова жена се никада није појавила у серији, већ се само помиње. У неким епизодама привидно трапави и одрпани инспектор има деце а у неким нема. (Википедија, чланак о серији *Коломбо*)

²⁶ *Убица се налази на нашем партијском састанку* (енглески, превод Драгослав Андрић из кримића *Убиство у магли*, Џејмс Кенон, БИГЗ, цевна књига, 1976).

²⁷ Полемике поводом серије *Равна Гора* Радоша Бајића само потврђују ову тезу.

²⁸ Реч је о филму *Пајкан* (1972) Жана Пјера Мелвила. Аутор аутобиографије, комесар Данијел Ремент (1924 – 2009) није споменут на шпици, али је био доживотни пријатељ главног глумца.

²⁹ У филму који је код нас добио наслов *Махнитост* (Френзу; 1972), инспекторова жена у доколици експериментише у кухињи, тако да јадни чувар закона мора кришом да баца њена јела, а слатко доручкује за радним столом у канцеларији.

³⁰ Образложење пресуде разбојницима који су мучили и убили чланове једне породице у Малом Мокром Лугу садржавало је следеће речи: „... уз насиље које нам је досад било познато само из америчких емисија на телевизији...” (Архива Илустриране политике, чланак Драшка Бубрешка из броја за 15.10.1981.)

³¹ У староисландском тексту о „Амлету”, у преводу Љубише Рајића, дотични је Амлет заправо лукавац, који се прави луд да би избегао погубљење; чувена сцена са Полонијем у тој староисландској верзији се одвија у – свињу. (часопис *Мостови*, бр. 45 из 1998. „Амлет”, одломак из хрестоматрије Саксона Граматикуса; прев. Љубиша Рајић; стр. 89 – 102.)

³² Чланак „Како препознати стаљинисту” се може сматрати претходником „Мртвоузица” Богдана Богдановића, јер – додуше на само 4 картице текста – покушава да детектује стаљинизам на језичком нивоу. Већ после две седмице, уследила је реакција „Како препознати анархо-либерала” Мирослава Француског, истакнутог члана ПК СК Војводине. (Архива НИИ-а)

³³ Овде треба разлучити српско гунђање од мителеуропске чангризаве меланхолије, коју је описао Бора Ђосић у роману *Доктор Крлежа*. Његов лик се непрестано бори против некаквог „противмојског комитета” што му вазда квари планове. Србин се, међутим, бори против ватиканске и шире геополитички засноване завере. Видети: Бора Ђосић: *Доктор Крлежа* (о противмојском комитету на странама 315 – 316), Јован И. Деретић и други: „Измишљење досељавање Срба”, Василије Крстић: „Смисао хрватског својатања Николе Тесле”.

³⁴ Ову теорију је – у виду предлога за побољшање романа – у америчким предавањима изнео Владимир Набоков. (Видети: *American Lectures*)

³⁵ Слободан Шијан је у Холивуду снимио *Тајну манастирске ракије* док је чекао да почне да режира *Катетана Америку*. Ракијашки филм је химна југословенској тајној служби: главни лик је млади удбаш, који наставља породичну традицију и треба да спасе рецепт за чувену ракију препеченицу из неког српског манастира (иако су Американци, трапави какви већ јесу са географијом, то преселили у фрањевачки самостан). Сценарио веома подсећа на радове Соје Јовановић, која је под маском Нушића снимила најхоливудскија, најсрпскија, најграђанскија и – парадоксално – најудбашкија дела српске кинематографије. Богдан Тирнанић је ипак указао на фундаменталан пропуст у филму: поменути главни лик је веома zgodан, млад човек, који је превише смотан за своју zgodноћу. (Архива НИИ-а.)

³⁶ Кетлин Фицпатрик наводи да су значај масовних медија „прихватили они писци који од тога имају најмање користи – Де Лило и Пинчон”. Де Лило је у *Подземљу* перпетуирао легенду о Хуверу, али уместо да тиме допринесе уверљивости романа, доспео је само до улоге корисног идиота. Пинчон је у свом роману од хиљаду страница урадио нешто слично, али будући да је та књига непроходна, од тога се нико није много окористио, а писац се сматра генијем. Kathleen Fitzpatrick, *The Anxiety of Obsolence. The American Novel in the Age of Television*, Vanderbilt University Press, 2006.

³⁷ Та теорија се преплиће са легендама о нестанку Прислија и Грете Гарбо; нарочито је била популарна на Истоку и то међу старијом женском популацијом заљубљеном у Харија Пила, Љубу Јелчића и Сашу Залепугина. Један фанзин словеначког СУБНОР-а из 1960-их је имао фељтон на ту тему. (Архива у задужбини Ангуна Вратуше у његовој спомен кући у Љубљани.)

³⁸ Оливер Стоун је у једном од интервјуа поводом приказивања филма *Џеј Еф Кеј* рекао како је Кенеди био „последњи либерални председник” и да је „после њега завладало конзервативно ледено доба”; историчари и социолози су установили конзистентан процес декенедизације, што се огледа између осталог и у промени имена аеродрома и ракетне рампе што су годинама носили име убијеног председника.

³⁹ Теодор Чајкин Соренсен, (син данског усељеника који је иначе постао државни тужилац Небраске). Био шеф изборног штаба Роберта Кенедија до атентата. Џими Картер је за време свог мандата хтео да га именује за директора ЦИЈЕ, али су републиканци најавили да же онемогућити избор у Сенату па предлог није ни изашао на гласање. Касније је водио изборни штаб Герија Харта, коме су открили прељубничку аферу. Коначно је имао успеха са Обамом, кога је најавио као кандидата за председника и био један од коатуроа инаугуралног говора првог црног председника САД.

⁴⁰ Лик у филму *Presumed Innocence* презива се, иначе, Сабић.

⁴¹ Многи научници су током последње две деценије проучавали феномен веровања у теорије завере: Тимоти Мели, Мајкл Вуд, Карен Даглас, Роби Сатон, Стивен Левандовски и други. Поред објашњења да је то последица све веће параноичности која валда политичким животим данашњице, урођеног отпора према логици и науци, те погубног учинка психологије гомиле, искристалисало се становиште да је реч о дирљивој потреби појединца да припада и да има блиско и инстант објашњење догађаја којима га информативни медији обасипају.

⁴² Данко Грлић описује специфично ментално стање конзумента сапуница: „...гледатељ си умјетно ствара осјећај излоације, спуштајући ролете, е да би му екран телевизора још јаче свијетлио. Ликови у сапуницама, колико год богати, лијепи и моћни, заправо су на милост и немилост гледатељу, који их у сваком тренутку може угасити притиском на гумб даљинца...” Данко Грлић, *Дијалектика негативног*, ИП Напријед, Загреб, 1981, стр. 117.

⁴³ *Добро јуширо, ђосподине С.Т.*, П. Црнковић, Књигомат, Загреб 2010, стр. 348.

⁴⁴ Ласић је анализирао шпијунска дела Џона Ле Кареа о агенту Смајлију, детективске романе Ерла Стенлија Гарднера о адвокату Перију Мејсну те романе Џорџа Сименона о инспектору Мегреу. (Станко Ласић *Поетика криминалистичког романа*, Либер и Младост, Загреб, 1973.)

⁴⁵ Типичан пример за овај случај је роман Агате Кристи *Убиство у Оријентл Експресу*; досадан и без напетости, једино добар као „предложак” за сценарио великог моралистичког редитеља Сиднија Лумета, који је снимео филм с армијом умирућих холивудских легенди, прибавивши Оскара Швеђанки Ингрид Бергман, што је у филму глумила Швеђанку с лошим енглеским. У филму је убијени толико заслужио да буде убијен, да су му убице дословно стајале у реду...

⁴⁶ „Шта се догађа после коитуса у порнићу? Нови коитус. И циљ је порно филма да сексуални чин траје вечно” (Богдан Тирнанић у есеју о Силвији Кристал; архива НИИ-а.) Исти је принцип у свим сапуницама које имају за циљ да трају вечно – јер на тај се начин побеђује смрт. С вечитим ликовима вечно ће живети и – гледалац. „Отуда је главна карактеристика ликова у ситкомовима и мамутским серијама – непроменљивост и немогућност да умру; покојни ликови на волшебан начин оживљавају, буде се из дугогодишње коме, свако има брата близанца који долази са далека пута...” (Б. Тирнанић у истом есеју)

⁴⁷ У књизи у којој је анализирао могући развој социјалситичких земаља после пада Берлинског зида, Збигњев Бжежински је предвидео жилави опстанак и повратак комунистичких номенклатура, објаснивши то душевним склопом становништва, које „мисли емоцијама а не логиком”; никада изборни програми засновани на економији и разуму не могу тако обузети масе, писао је Бжежински – и испрва био исмејан – као што могу понос, нада, сујета... Неуспех „реформистичких” партија у земљама Источног Блока потврдио је далековидост његових тврдњи. (Збигњев Бжежински: *European Future After Fall of Berlin Wall*, Washington University Press, 1990.)

⁴⁸ Ив Монтмајер снимио је документарца посвећен редитељу *Михаел К. професија режисер*, приказан на Копенхаген Доксу 2013. Ханеке ту помиње конвенцију у америчком филму: зликовци су увек праведно кажњени а ниједна животиња није озлеђена. Зато он користи мотив даљинског управљача да би исмејао нашу потребу да срећним крајем: киднапована ћерка узима ловачку пушку и убија једног киднапера, али тада други киднапер узима даљински и – враћа сцену уназад.